

Received-Makale Geliş Tarihi 24.10.2024
Published-Yayınlanma Tarihi 31.12.2024
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 11(114), 2799-2809

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.14585132

Ayan Koyuncu

<https://orcid.org/0009-0001-2242-2955>

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/054xkpr46>

Doç. Dr. Ahmet Gökmen

<https://orcid.org/0000-0001-9268-7812>

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/054xkpr46>

Uzaktan Eğitimde Siber Zorbalık: Öğretmen Adaylarının Deneyimlerine Yönelik Bir Karma Yöntem Araştırması¹

Cyberbullying in Distance Education: A Mixed-Method Study on the Experiences of Pre-Service Teachers

ÖZET

Bu araştırmada, öğretmen adaylarının uzaktan eğitim süreçlerinde karşılaştıkları siber zorbalık davranışları incelenmiştir. Araştırma, nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma bir desene sahiptir. Nicel veriler, Lam ve Li (2013) tarafından geliştirilen ve Gençdoğan ile Çıkrıkçı (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan E-zorbalık ve E-mağduriyet ölçekleriyle toplanmıştır. Nitel veriler ise, araştırmacılar tarafından hazırlanan bireysel görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Çalışma grubu, bir devlet üniversitesinde öğrenim gören ve kolay ulaşılabilir durum ile ölçüt örnekleme yöntemleri kullanılarak seçilen 38 öğretmen adayından oluşmaktadır. Nicel veriler betimsel istatistikler ve Fisher'in kesinlik testi ile analiz edilmiştir. Nitel veriler ise içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma sonuçları, öğretmen adaylarının siber zorbalık davranışlarında bulunmadığını ancak siber mağduriyet yaşadıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca, cinsiyetler ve sınıf düzeyleri arasında siber mağduriyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Nitel analizler, katılımcıların farklı türlerde mağduriyetler yaşadığını ve bu durumlara verdikleri tepkileri ayrıntılı bir şekilde göstermiştir. Elde edilen bulgular, nitel ve nicel verilerin birbiriyle tutarlı olduğunu göstermektedir. Araştırma sonuçları, öğretmen adaylarının siber zorbalığa karşı güçlendirilmesi için öneriler sunularak tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan eğitim, siber zorbalık, siber mağduriyet, öğretmen adayları.

ABSTRACT

This study examines the cyberbullying behaviors encountered by pre-service teachers during distance education processes. The research follows a mixed-method design that incorporates both qualitative and quantitative approaches. Quantitative data were collected using the Cyberbullying and Cybervictimization Scales developed by Lam and Li (2013) and adapted into Turkish by Gençdoğan and Çıkrıkçı (2015). Qualitative data, on the other hand, were obtained through an individual interview form prepared by the researchers. The study group consists of 38 pre-service teachers studying at a public university, selected through a combination of convenient sampling and criterion sampling methods. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics and Fisher's Exact Test, while qualitative data were analyzed through content analysis. The findings revealed that pre-service teachers do not engage in cyberbullying behaviors but do experience cybervictimization. Moreover, no statistically significant differences in cybervictimization were observed based on gender or grade level. Qualitative analyses detailed the various types of victimization experienced by the participants and their responses to these incidents. The results demonstrate consistency between the qualitative and quantitative data. Based on the findings, the study concludes with recommendations aimed at empowering pre-service teachers against cyberbullying.

Keywords: Distance education, cyberbullying, cyber victimization, teacher candidates.

¹Bu araştırma 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında TÜBİTAK tarafından desteklenen 1919B012210563 nolu araştırma projesinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Korona virüs pandemisi ve ardından meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler sağlık, ekonomi, şehir planlaması ve eğitim gibi çok sayıda alanda önemli değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreçte özellikle eğitim öğretim faaliyetlerinde yaşanan gelişmeler, sadece belirli bir bölgedeki bireyleri değil bütün Türkiye'deki milyonlarca öğrenciyi, öğretmeni ve ailelerini etkilemiştir. Pandemiyle gelen kısıtlamalar eğitim faaliyetlerinin belirli bir süre duraksamasına neden olmuştur. Bununla beraber bu durumun önüne geçmek amacıyla alınan kararlar doğrultusunda eğitim-öğretim faaliyetlerinin uzaktan yürütülmesi kararlaştırılmıştır. İlköğretim ve ortaöğretimde EBA üzerinden dersler çevrimiçi şekilde ilerlerken üniversiteler için durum daha farklı olmuştur. Üniversiteler bu süreç için farklı programlar geliştirmiş ve eğitimin senkron ya da asenkron şekilde ilerlenmesi sağlanmıştır. Pandeminin etkisinin azaldığı noktada hibrit eğitim modeli kullanılmaya başlanmıştır. Uzaktan eğitim süreci farklı yöntem ve tekniklerle desteklenmeye çalışılmış ve mümkün olduğu kadar öğretmen öğrenci arasındaki iletişimin sıkı tutulması amaçlanmıştır. Ancak bazı öğrencilerin yeterli donanım ve ekipmana sahip olmaması, var olan imkânların sınırlı olması gibi nedenlerden dolayı uzaktan eğitim sürecine dâhil olamayan ya da aktif olarak katılım gösteremeyenlerin sayısı da azımsanamayacak kadar çoktur. Bununla beraber pandemi dönemi ve ardından depremin etkileri öğrencilerin ve eğitimcilerin, sosyal yaşamlarının kısıtlanmak zorunda kalması, yapılabilecek aktivitelerin sınırlı sayıda olması gibi sebeplerden dolayı sosyal ve psikolojik açıdan da olumsuz etkilendikleri bir süreç yaşanmıştır (Adonis, 2021; Aslan, 2022). Pandeminin ivmesini kaybedip gündemden çıkmasına yakın Türkiye'de depremler meydana gelmiş ve üniversiteler özelinde uzaktan eğitime yeniden başlanmıştır. Yaşanan bu süreçler sonunda istenmeyen davranış sorunları teknolojinin de etkisiyle beraber farklı şekillere dönüşmüştür. Bunlardan biri de sınıf içi zorbalığın e-hali olan siber zorbalıktır. Siber zorbalık ve beraberinde oluşan siber mağduriyetler uzaktan eğitim süreciyle beraber daha fazla görülmeye başlamıştır (Özer, 2020). Kayapalı Yıldırım ve Ekinci (2019) toplumsal beklenti ve ihtiyaçların değişmesi, süreçlerin geçmişe kıyasla karmaşıklaşması, insanlar üzerindeki baskıların artması gibi nedenlerin siber zorbalığı tetikleyebileceğini ifade etmişlerdir. Siber zorbalık sonucunda mağdur bireylerde meydana gelen sorunlar toplumdan kendilerini soyutlamaları, psikolojik rahatsızlıkların meydana gelmesi, eğitimde başarısızlığın ortaya çıkması gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Türkiye'de pandemi döneminde uzaktan eğitim süreçleri senkron (eş zamanlı), asenkron (eş zamanlı olmayan) ve hibrit (karma) eğitim modelleri kullanılarak yürütülmüştür. Oluşturulan bu çevrimiçi ortamlarda öğrenciler ve eğitimciler TV, tablet, bilgisayar, telefon gibi teknolojik aletlerden yararlanarak eğitim süreçlerini tamamlamaya çalışmışlardır. Yüz yüze eğitimin mümkün olmadığı durumlarda öğretmen ve öğrenci arasındaki etkileşimi sağlayabilmek amacıyla teknolojik cihazların kullanılması, eğitim sürecinin aksatılmaması gerekmektedir (Özdoğan & Berkant, 2020). Ancak eğitim faaliyetlerinin her ne kadar bu amaç doğrultusunda yürütülmesi planlansa da büyük popülasyonlarda çeşitli sorunların yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Teknolojinin hâkim olduğu eğitim süreçlerinde yaşanan problemler, mevcut olan disiplin sorunlarının da farklı formlara dönüşmesine sebep olmuştur. Zorbalık olarak ifade edilen ve birini kasıtlı olarak incitmek amaçlı gösterilen davranışlar bunlardan biridir (Kaygısız, 2019). Geleneksel zorbalığın teknolojiyle birlikte yeniden şekillenmesi sonucu yeni bir zorbalık çeşidi olan siber zorbalık ortaya çıkmıştır. Siber zorbalığın klasik zorbalıktan ayrıldığı noktalar değerlendirildiğinde mekân ve zaman kavramından bağımsız olarak herhangi bir fiziksel güç uygulamadan gerçekleşmesi ve online platformlarda, zorbanın hedef bireye kolayca ulaşabilmesi ve teknolojiyi aracı olarak kullanabilmesi öne çıkmaktadır (Çiftçi, 2018; Yaman & Sönmez, 2015). Bireysel ya da gruplar halinde diğer insanlara teknolojik araçlar vasıtasıyla zarar verme, küçük düşürme, alay etme, engelleme, mobing uygulama ve psikolojik şiddete maruz bırakmak şeklindeki sürekli ve tekrarlı uygulanan davranışlar siber zorbalık kapsamında değerlendirilmektedir (Aksaray, 2011). Siber zorbalık davranışı gösteren kişiler kendilerinden farklı düşüncelere sahip kişiler üzerinde üstünlük kurma çabasına girmiş, baskı yapma, öç alma, öfkesini boşaltma gibi davranışları gerçekleştirmek için interneti aracı olarak kullanmaktadır (Yıldırım, 2021). Bu duruma ek olarak kişilerin birbirleri üzerinde sosyal baskınlık kurmaya çalışması, dil, din, ırk, kültür, sosyal sınıf, sosyo-ekonomik düzey, cinsiyet, cinsel yönelim gibi farklılıklardan dolayı insanlar üzerinde baskı kurmaya çalışması, bireylerin ön plana çıkma arzusundan dolayı diğer bireyleri küçümsemeye çalışması da siber zorbalık davranışının gösterilme nedenleri arasında yer almaktadır (Korkmaz, 2016). İki farklı perspektiften incelendiğinde, siber zorbalık durumunu teknolojiyi araç olarak uygulayan kişi siber zorba olarak ifade edilirken, zorbalığa maruz kalarak bu durumdan zarar gören bireyler ise siber mağdurlardır (Betts, 2015; Tuğ Karoğlu & Çılğın, 2020). Buna ek olarak bireyler hem siber zorba hem de siber mağdur konumuna da düşebilmektedir (Çiftçi, 2018). Yapılan araştırmalarda siber zorba ve siber mağdurların sayısında artış olduğunu göstermektedir (Erbiçer, 2019). Siber zorbalık davranışları doğrudan ve dolaylı olarak iki grupta incelenebilmektedir (Hawker & Boulton, 2000; Tuğ Karoğlu & Çılğın, 2020). Doğrudan saldırılar virüs

bulaştırma, internet veya telefon kullanarak tehdit veya hakaret etme, tehditkâr ve müstehcen fotoğraflarla çizimler gönderme, kişiyi çevrimiçi gruplardan çıkarma ve dışlama şeklinde fiziksel, sözlü ve sosyal saldırılar olarak sınıflandırılırken dolaylı davranışlar ise kişiyle ilgili özel ve gizli bir bilgiyi ifşa etme, başkasını taklit ederek diğer bireyleri kandırma, mesajlaşma yoluyla kişinin arkasından dedikodu yapma vb. davranışlardır (İğdeli, 2018). Araştırma sonuçları siber mağdurların depresyon, suç işleme eğilimi, alkol ve madde kullanımı, stres ve kaygı bozukluğu, anksiyete, iletişim bozukluğu, asosyal olma eğilimi, motivasyon düşüklüğü, okuldan uzaklaşma, derslere olan ilginin azalması, devamsızlık sayısında artış, intihara meyilli olma gibi birçok psikolojik ve sosyal davranış bozukluğuna yöneldikleri ortaya çıkarılmıştır (Beran & Li, 2005; Hinduja & Patchin, 2009; Raskauskas & Stoltz, 2007; Yaman & Sönmez, 2015). Bu davranışlar hem psikolojik hem de sosyal düzeyde öğrencilerde kaygı oluşumuna neden olmakta ve eğitim hedeflerinde aksamalara, eğitimin kalite düzeyinin düşmesine sebebiyet vermektedir. Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde birbirleriyle olan iletişimi üst düzeyde ve olumlu bir şekilde sürdürülebilirliktir. Siber zorbalıkta bulunan bireylerin davranışı gerçekleştirme nedenlerinin tam olarak anlaşılması, davranışın söndürülmesi ya da tekrarlanmasını engellemek adına önemli bir adımdır. Bu nedenle siber zorbalığın neden olduğu rahatsızlıklar da göz önünde bulundurulduğunda olası sonuçları engellemek için eğitimci ve öğrenciler bilinçlendirilmelidir. Siber zorbalıkla mücadelede getirilecek çözüm önerilerine; empati temelli müdahalelerde bulunmak, bireylere öfke kontrol becerisi kazandırma, değerler ve ahlak eğitimlerini yoğunlaştırma, teknoloji ve medya eğitimi temelli programlar geliştirme, okul ve aile içi müdahale yöntemleri geliştirme gibi uygulamalar örnek olarak verilebilir (Yiğit & Seferoğlu, 2017).

Bu araştırmada COVID-19 pandemisi sonrasında eğitim- öğretim faaliyetlerinin çevrimiçi ortamlarda yürütülmesi sonucu ortaya çıkan ve günümüzde hızla yayılım gösteren siber zorbalığın, üniversite öğrencileri üzerindeki etkilerini, sonuçlarını incelemek ve çözüm önerisi getirmektir. Bu amaçla aşağıda belirtilen araştırma sorularının cevaplanmaya çalışılmıştır.

- Öğretmen adaylarının siber zorbalık ve siber mağduriyet yaşama durumları ne düzeydedir?
- Öğretmen adaylarının siber zorbalık gösterme ve siber mağduriyet yaşama durumları cinsiyet ve sınıf değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?
- Öğretmen adaylarının siber mağduriyete ilişkin görüşleri nelerdir?

Bu sorularla uzaktan eğitim sürecinde öğretmen adaylarının karşılaştığı siber zorbalıkları ve bu zorbalıkların üzerlerinde yarattığı etkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Elde edilecek sonuçların uzaktan eğitim süreçlerinde siber zorbalığa ilişkin alınacak önlemlere yönelik katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma deseni, araştırma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizi başlıklarına yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştığı siber zorbalık davranışlarının neler olduğu ve bu davranışlara ilişkin görüşleri araştırılmıştır. Bu amaçla öğretmen adaylarının siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri belirlenmiş, gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerle konuya ilişkin yaklaşımları derinlemesine belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem, nicel ve nitel desenlerin bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuş bir yöntemdir (Şan, 2020). Bu araştırmada karma araştırma yöntemlerinden nicel ve nitel verilerin bir arada toplandığı, birlikte değerlendirilerek karşılaştırmalar yapıldığı yakınsayan paralel desende gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nicel boyutunda tarama, nitel boyutunda ise olgubilimden yararlanılmıştır.

2.2. Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan, kolay ulaşılabilir durum örneklemesi ve ölçüt örneklemesine göre belirlenmiş 38 öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmada yer alacak öğretmen adaylarının zorunlu olarak uzaktan eğitimle ders almış olmaları ve araştırmaya gönüllü olarak dahil olmaları ölçüt olarak belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmacılar tarafından araştırma için gerekli olan verilerin toplanmasında E-Zorbalık ve E-Mağduriyet ölçeği ile bireysel görüşme formu kullanılmıştır.

2.3.1. E-Zorbalık ve E-Mağduriyet Ölçeği: Lam ve Li (2013) tarafından online ortamda görülen siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarını araştırmak amaçlı geliştirilmiş, Gençdoğan ve Çıkrıkçı (2015) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan bir ölçektir. E-Zorbalık Ölçeği altı maddeden, E-Mağduriyet Ölçeği beş maddeden oluşmaktadır. Her iki ölçek içinde Sıfır Kez (0), Bir Kez (1), İki Kez (2), Üç kez (3), Dört Kez (4), Beş Kez (5), Altı Kez ve Daha Fazlası (6) şeklindeki derecelendirme kullanılmıştır (Çetin vd., 2019). Bu araştırma için E-Zorbalık Ölçeğinin Cronbach's alpha değeri ,827; E-Mağduriyet Ölçeğinin Cronbach's alpha değeri ,813 olarak hesaplanmıştır.

2.3.2. Bireysel Görüşme Formu: Araştırmanın nitel verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla edilmiştir. Form geliştirilirken ilgili alan yazın taranmış, sorular araştırmacılar hariç iki uzman tarafından değerlendirilmiştir. Elde edilen dönütler çerçevesinde forma son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun içeriğinde aşağıdaki sorular yer almaktadır:

- 1) Siber zorbalık hakkında düşünceleriniz nelerdir?
- 2) Uzaktan eğitim sürecinde maruz kaldığınız siber zorbalık davranışları nelerdir?
- 3) Uzaktan eğitim sürecinde hangi sıklıkla siber zorbalık davranışına maruz kaldınız?
- 4) Uzaktan eğitim sürecinde gözlemlemiş olduğunuz siber zorbalık davranışları var mıdır, varsa nelerdir?
- 5) Siber zorbalığa maruz kaldığımızda neler yaşadınız? Nasıl bir yol izlediniz?

Öğretmen adaylarının izinleri doğrultusunda sorulara verdikleri yanıtlar yazılı olarak kayıt altına alınmıştır.

2.4. Veri Toplama Süreci

Öğretmen adaylarının siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarını belirlemek amacıyla, karma yöntemle gerçekleştirilen araştırmada gerekli etik kurul ve kurum izinleri alınmasının ardından öğrenciler konuya ilişkin bilgilendirilmişlerdir. Gönüllü onam formları kendilerine verilmiş araştırma sürecinde neler yapılacağı hakkında detaylı bilgilendirilmişlerdir. Araştırma kriterlerine sahip 38 öğretmen adayı gönüllü olarak katılım sağlamış, nicel ve nitel veriler bir arada toplanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma süreci sonrasında elde edilen nitel ve nicel veriler SPSS ve NVivo programı kullanılarak analiz edilmiştir. E-Zorbalık ve E-Mağduriyet ölçeği sonuçları üzerinde betimsel istatistik ve Fisher'in Kesinlik Testi uygulanmıştır. Küçük örneklemelerde beklenen değerlerin %20'den fazlasının 5'in üzerinde olduğu durumlarda Ki-kare Testi varsayımları sağlanamayacağı için Fisher'in kesinlik testi kullanılmaktadır. Nitel veriler ise içerik analizi ile çözümlenmiştir. Bulgular tablolaştırılarak kod, kategori ve temalara ait frekanslar sunulmuş, öğretmen adaylarının doğrudan ifadelerine yer verilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde nicel ve nitel bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Nicel Verilerin Analizine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Öğretmen adaylarının siber zorbalık gösterme durumlarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Siber Zorbalık Gösterme Durumlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Maddeler	0 KEZ	1 KEZ	2 KEZ	3 KEZ	4 KEZ	5 KEZ	6 KEZ
İnternet ve sosyal ağlar üzerinden, kısa mesajlar ve e-mail yoluyla başkalarını kaç kez rahatsız ettiniz?	27-(%77,1)	4-(%11,4)	3-(%8,6)	1-(%2,9)	-	-	-
İnternet ve sosyal ağlar üzerinden, kısa mesajlar ve e-mail yoluyla başkalarını kaç kez kötü bir isimle çağırdınız?	32-(%91,4)	1-(%2,9)	1-(%2,9)	-	1-(%2,9)	-	-
İnternet ve sosyal ağlar üzerinden, kısa mesajlar ve e-mail yoluyla başkalarına kaç kez ahlaksız şeyler söylediniz?	33-(%94,3)	-	2-(%5,7)	-	-	-	-
İnternet ve sosyal ağlar üzerinden, kısa mesajlar ve e-mail yoluyla başkalarına kaç kez onları inciteceğinizi ya da döveceğinizi söylediniz?	33-(%94,3)	1-(%2,9)	1-(%2,9)	-	-	-	-
İnternet ve sosyal ağlar üzerinden, kısa mesajlar ve e-mail yoluyla başkalarını kaç kez tehdit ettiniz?	32-(%91,4)	2-(%5,7)	-	1-(%2,9)	-	-	-
İnternet ve sosyal ağlar üzerinden, kısa mesajlar ve e-mail yoluyla birilerinin başkaları tarafından sevilmemesini sağlamak için bir şeyler uydurdunuz mu?	34-(%97,1)	1-(%2,9)	-	-	-	-	-

Tablo 1' e göre öğretmen adaylarının çoğunluğunun siber zorbalık davranışından kaçındıkları (%91), bu davranışı gösteren bireylerin ise düşük oranlarda siber zorbalık gösterdikleri (%9) tespit edilmiştir. Öğretmen adayları en çok kısa mesaj ya da mail yoluyla birini rahatsız ettiklerini ifade ederken, birilerinin başkaları tarafından sevilmemesini sağlamak için uydurma davranışını en az gösterdiklerini belirtmişlerdir.

E-Zorbalık anketinde adaylara yöneltilen sorulara üniversite öğrencileri yüksek oranda 0 kez şeklinde cevap verilmiştir. Çok az olasılıkla olmak üzere adaylar sorulara 1 Kez, 2 Kez, 3 Kez, 4 Kez' şeklinde cevaplar verilmesi adayların bazı durumlarda siber zorbalık davranışında bulunduğu gösterse de 5 Kez, 6 Kez şeklindeki cevaplara rastlanmamıştır. Bu durum öğretmen adaylarının çoğunlukla siber zorbalık davranışı sergilemekten uzak durduklarını göstermektedir.

Öğretmen adaylarının siber mağduriyete maruz kalma durumlarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Siber Mağduriyet Durumlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Maddeler	0 KEZ	1 KEZ	2 KEZ	3 KEZ	4 KEZ	5 KEZ	6 KEZ
İnternet ve sosyal ağlar üzerinden, kısa mesajlar ve e-mail yoluyla başkaları tarafından kaç kez rahatsız edildiniz?	8-(%22,9)	8-(%22,9)	4-(%11,4)	4-(%11,4)	3-(%8,6)	1-(%2,9)	7-(%20)
İnternet ve sosyal ağlar üzerinden, kısa mesajlar ve e-mail yoluyla başkaları tarafından kaç kez kötü bir isimle çağırıldınız?	25-(%71,4)	4-(%11,4)	3-(%8,6)	-	1-(%2,9)	-	2-(%5,7)
İnternet ve sosyal ağlar üzerinden, kısa mesajlar ve e-mail yoluyla başkaları size kaç kez ahlaksız şeyler söylediler?	15-(%42,9)	10-(%28,6)	2-(%5,7)	-	-	2-(%5,7)	6-(%17,1)
İnternet ve sosyal ağlar üzerinden, kısa mesajlar ve e-mail yoluyla başkaları sizi kaç inciteceğini ya da döveceğini söyledi?	27-(%77,1)	7-(%20)	1-(%2,9)	-	-	-	-
İnternet ve sosyal ağlar üzerinden, kısa mesajlar ve e-mail yoluyla başkaları sizi kaç kez tehdit etti?	28-(%80)	4-(%11,4)	2-(%5,7)	-	1-(%2,9)	-	-

Tablo 2 incelendiğinde öğretmen adaylarının belirli düzeylerde siber mağduriyet yaşadıkları görülmektedir (%41,1). Öğretmen adaylarının siber mağduriyet ölçeğine vermiş oldukları yanıtlarda en fazla kısa mesaj ya da e-posta yoluyla rahatsız edildiklerini, en az ise kısa mesaj ya da e-posta yoluyla tehdit aldıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmen adayları bazılar 5 kez ve 6 kez olmak üzere siber mağduriyet yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre siber zorbalık durumlarına ilişkin sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Siber Zorbalık Durumlarına İlişkin Sonuçlar

Maddeler/Cinsiyet	Evet	Hayır	df	p
SZ1 Cinsiyet	K	6	25	1 ,170
	E	2	2	
SZ2 Cinsiyet	K	3	28	1 ,515
	E	0	4	
SZ3 Cinsiyet	K	2	29	1 ,601
	E	0	4	
SZ4 Cinsiyet	K	2	29	1 ,601
	E			
SZ5 Cinsiyet	K	3	28	1 ,515
	E	0	4	
SZ6 Cinsiyet	K	1	30	1 ,716
	E	0	4	

Tablo 3 incelendiğinde, cinsiyet değişkenine göre kadın ve erkek öğretmen adaylarının siber zorbalık davranışlarının istatistiki olarak değişmediği görülmektedir (Fisher's Exact Test; $p > ,05$). Bu durum siber zorbalık gösterme durumlarının kadın ve erkek öğretmen adaylarında benzer olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre siber mağduriyet durumlarına ilişkin sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Siber Mağduriyet Durumlarına İlişkin Sonuçlar

Maddeler/Cinsiyet		Evete	Hayır	df	p	
SM1	Cinsiyet	K	25	6	1	,218
		E	2	2		
SM2	Cinsiyet	K	9	22	1	,681
		E	2	3		
SM3	Cinsiyet	K	19	12	1	,200
		E	1	3		
SM4	Cinsiyet	K	8	23	1	,335
		E	0	4		
SM5	Cinsiyet	K	7	24	1	,391
		E	0	4		

Tablo 4 incelendiğinde, cinsiyet değişkenine göre kadın ve erkek öğretmen adaylarının siber mağduriyet durumlarının istatistiki olarak değişmediği görülmektedir (Fisher's Exact Test; $p>,05$). Bu durum siber mağduriyete maruz kalma durumlarının kadın ve erkek öğretmen adaylarında benzer olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre siber zorbalık durumlarına ilişkin sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Sınıf Düzeylerine Göre Siber Zorbalık Durumlarına İlişkin Sonuçlar

Maddeler/Sınıf Düzeyi		Evete	Hayır	df	p	
SZ1	Sınıf	3	4	11	1	,473
		4	4	16		
SZ2	Sınıf	3	2	13	1	,390
		4	9	19		
SZ3	Sınıf	3	2	13	1	,176
		4	0	20		
SZ4	Sınıf	3	1	14	1	,681
		4	1	19		
SZ5	Sınıf	3	2	13	1	,390
		4	1	19		
SZ6	Sınıf	3	1	14	1	,429
		4	0	20		

Tablo 5 incelendiğinde, sınıf değişkenine göre üçüncü ve dördüncü sınıf öğretmen adaylarının siber zorbalık davranışlarının istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir (Fisher's Exact Test; $p>,05$). Bu durum siber zorbalık gösterme durumlarının üçüncü ve dördüncü sınıf öğretmen adaylarında benzer olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre siber mağduriyet durumlarına ilişkin sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Sınıf Düzeylerine Göre Siber Mağduriyet Durumlarına İlişkin Sonuçlar

Maddeler/Sınıf Düzeyi		Evete	Hayır	df	p	
SM1	Sınıf	3	10	5	1	,192
		4	17	3		
SM2	Sınıf	3	3	12	1	,279
		4	7	13		
SM3	Sınıf	3	8	7	1	,479
		4	12	8		
SM4	Sınıf	3	2	13	1	,228
		4	6	14		
SM5	Sınıf	3	4	11	1	,332
		4	3	17		

Tablo 6 incelendiğinde, sınıf değişkenine göre üçüncü ve dördüncü sınıf öğretmen adaylarının siber mağduriyet durumlarının istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir (Fisher's Exact Test; $p>,05$). Bu durum siber mağduriyete maruz kalma durumlarının üçüncü ve dördüncü sınıf öğretmen adaylarında benzer olduğu şeklinde yorumlanabilir.

3.2. Nitel Verilerin Analizine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Nitel verilerin analizine ilişkin elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Öğretmen adaylarının "Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılan Zorbalık Türleri" temasına ilişkin vermiş oldukları cevaplar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılan Zorbalık Türleri Temasına İlişkin Görüşleri

Temalar	Kategoriler	Kodlar	Frekans
Karşılaşılan Zorbalık Türleri	Hile ve şantaj	Rahatsız edici görüntülerin paylaşılması	4
		Başkalarının tehdit edilmesi	3
		Başkalarına rahatsız edici mesajlar gönderme	1
		Taciz içerikli mesajlarla karşılaşma	1
	İfşalama	İzinsiz video kaydı alıp paylaşma	2
		Ekran görüntülerini izinsiz paylaşma	1
	Kimlik sahteciliği	Sahte kimlikle yanlış yönlendirmelerde bulunma	2
		Başkalarını dolandırma	2
	Rencide etme	İnsanların birbiriyle dalga geçmesi	9
		İnsanlara kötü söylemlerde bulunma	7
		Başkalarına hakaret etme	5
		Lakap takma	3
		İnsanların birbirini aşağılaması	2
		Konuşurken sözünü kesme	1
		Kötü eleştiride bulunma	1
Başkalarını linçleme		1	

Tablo 7 incelendiğinde, öğretmen adayların hile ve şantaj, ifşalama, kimlik sahteciliği, rencide etme gibi siber zorbalık davranışlarına maruz kaldığı görülmektedir. Öğrenci-3 temaya ilişkin görüşünü “*Genel gözlemim kişinin görüntüsü ekran görüntüsü alma ya da video kaydı çekme şeklinde yapılan siber zorbalıklar oldu. Ders içerisinde mesajlaşma bölümünden karşılıklı hakaret ya da alay etme de gözlemlediğim siber zorbalıklar arasındaydı*” şeklinde ifade etmiştir.

Öğretmen adaylarının “Siber zorbalık karşısında verdiği tepkiler” temasına ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Siber Zorbalık Karşısında Verilen Tepkiler Temasına İlişkin Görüşleri

Temalar	Kategoriler	Kodlar	Frekans
Zorbalıkla karşılaşıldığında verilen tepkiler	Kaçınma	Zorbalığa uğrayacağı ortama girmeme	3
		Zorbalık esnasında ortamdaki uzaklaşma	1
	Tepki verme	Zorbalık yapan kişiyi engelleme	6
		İlgili mecralara şikâyetinde bulunma	6
		Zorbalık yapan kişiyi uyarma	3
		Zorbalık yapan kişiye aynı şekilde karşılık verme	2
		Zorba kişiyle konuşarak durumu çözmeye çalışma	2
		Kendini savunmaya geçme	1
		Zorbalığa dair deliller toplama	1
		Yakınlardan yardım arama	1
	Profesyonel destek alma	1	
	Nötr davranma	Zorbalığa karşı tepki göstermeme	3
		İlgilenmeme/umursamama	3
		Zorbalıktan etkilenmeme	2
		Zorbalığı ciddiye almama	2

Tablo 8 incelendiğinde, adayların siber zorbalıkla karşılaştığında kaçınma, tepki verme, nötr davranma gibi davranışlarda buldukları ortaya çıkmaktadır. Öğrenci-7 temaya ilişkin görüşünü “*Bu tür bir olay yaşamamak için bir daha internet ortama girmek istemedim, kendi içime kapandım.*” şeklinde ifade etmiştir.

Öğretmen adaylarının “Zorbalık sonrası yaşadıkları” temasına ilişkin görüşleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Öğretmen Adaylarının Zorbalık Sonrası Hissedilenler Temasına İlişkin Görüşleri

Temalar	Kategoriler	Kodlar	Frekans
Zorbalık sonrası hissedilenler	Olumsuz duygulanma	Kendini kötü hissetme	13
		Üzüntü duyma	8
		Öfkelenme	5
		Gururun kırılması	3
		Kendini çaresiz hissetme	3
		Özgüven yitirme	3
		Kendini yetersiz hissetme	1
		Küçük düşürülmüş hissetme	1
	Etkilenmeme	Utanma	1
		Sakin kalma	4
	Pozitif etki	Merak etmeme	1
		Eğlenme	2
		Kendini güçlendirmeye çalışma	1

Tablo 9 incelendiğinde, öğretmen adaylarının zorbalık sonrası olumsuz duygulanma, etkilenmeme, pozitif etkilerde bulunma şeklinde farklı hisleri ortaya çıkmaktadır. Öğrenci-12 temaya ilişkin görüşünü *“Bu tür şeyleri kafaya takan bir insan olduğumdan üzülüyorum. Bu da genel hayatımı olumsuz bir şekilde etkiliyor.”* şeklinde ifade etmiştir.

4. SONUÇ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin son yıllarda daha geniş kitlelere yayılması zorbalığa çok daha farklı bir boyut getirerek siber zorbalık ve beraberinde siber mağduriyet kavramlarını ortaya çıkarmıştır (Kaygısız & Çakır, 2020). Bireyler çevrimiçi ortamlarda çeşitli siber zorbalık davranışıyla karşı karşıya kalabilmektedir. Zorbalık davranışına maruz kalan bireylerde çoğunlukla karşı tepkide bulunma gözlemlenirken siber zorbalık davranışları bireylerde olumsuz duygulara da sebep olabilmektedir. Siber mağdurlar karşılaştıkları bu davranışlar karşısında çoğunlukla kendini kötü hissetmekte, sinirlenmekte, özgüven eksikliği yaşamaktadırlar. Tüm bu yaşanan duygular bireylerin gelecekte de çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır. Siber zorbalık eğitim öğretim ortamlarında meydana geldiğinde de öğrenciler olumsuz tutumlar sergileyebilmekte, bu durum da eğitimin hedeflerine ulaşması yönünde engel teşkil etmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre araştırmaya katılan öğretmen adaylarının daha az oranda siber zorbalık davranışı göstermelerine karşın (%9), siber mağduriyete uğrama oranlarına yüksek olduğu (%41,1) belirlenmiştir. Benzer şekilde Tezer (2017) araştırmasında öğretmen adaylarının yarıya yakınının siber mağduriyet yaşadıklarını raporlarken, MacDonald ve Roberts-Pittman, (2010) bu oranın %38 civarında olduğunu belirtmiştir. Siber zorbalık davranışının çok yaygın bir şekilde görülüyor olmasına rağmen öğretmen adaylarının bu davranışı göstermemeleri konu ve konuya ilişkin yasal süreçler hakkında bilgilendirilmelerinden, doğru tutum ve davranışları gösterecek bilinç ve duyarlılığa sahip olmalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

Cinsiyet değişkeni bakımından öğretmen adaylarının siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarının istatistiki olarak farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alanyazın incelendiğinde Başar (2019) araştırma sonuçlarında katılımcıların siber zorbalık ve siber mağduriyet durumları arasında düşük de olsa anlamlı bir fark bulunduğu görülmüştür. Özdemir (2022) tarafından yapılan çalışmaya göre cinsiyet açısından incelendiğinde kadınların erkeklere oranla daha çok siber zorbalık davranışına maruz kaldığı bundan kaynaklı olarak da sosyal kaygı yaşadıklarını belirtmiştir. Bu durumun aksine Erbiçer (2019) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek oranda siber zorbalık davranışında bulunduğu ve daha fazla siber mağduriyete uğradıklarını tespit edilmiştir. Peker vd., (2012) tarafından yapılan çalışma sonuçlarından elde edilen siber zorbalığın cinsiyet açısından değerlendirilmesi erkeklerin kadınlardan daha fazla siber zorbalık yapmalarına karşın, kadın ve erkeklerin siber mağduriyetleri arasında istatistiki olarak fark olmaması elde edilen araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Benzer şekilde Dursun vd., (2020) üniversite öğrencileri ile gerçekleştirmiş oldukları araştırmada siber zorbalığa uğrama durumlarının cinsiyete göre değişmediği sonucunu elde etmişlerdir. Bu durumun erkek ve kadın öğretmen adaylarının konuya ilişkin daha duyarlı topluluklar içerisinde yer almalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

Sınıf düzeyi açısından yapılan incelemelerde 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarının benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alan yazın incelendiğinde; Özdemir'in (2022) araştırma sonuçlarına göre 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet durumlarından 1. ve 2. sınıf öğrencilerine göre çok daha az etkilendiğini belirlemiştir. Burhanettin (2016) araştırmasında sınıf düzeyinin artıkça öğrencilerde gözlemlenen siber zorbalık davranışlarının arttığı sonucunu elde etmiştir. Bununla birlikte bu araştırmaların bir bölümünün pandemi ve depresyon süreçlerinden önce gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu araştırmadan elde edilen 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarının benzer olmasının çoğunlukla aynı platformlar üzerinde ve gerçek kimlikleriyle uzaktan eğitim süreçlerine devam etmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Öğretmen adayların görüşleri incelendiğinde “Karşılaşılan zorbalık türleri” temasında görüşlerin hile ve şantaj, ifşalama kimlik sahteciliği ve rencide etme şeklinde kategorilerde toplandığı görülmektedir. Frekans açısından rencide etmedeki yoğunluk dikkat çekicidir. Elde edilen sonuçlar Tamer ve Vatanartıran'ın (2014), “Teknolojik Zorbalık Türleri” listesiyle uyusmaktadır. Elde edilen sonuçların yüz yüze sınıflardaki zorbalık türlerinin değişime uğrayarak uzaktan eğitime yansımalarının devam ettiğini düşündürmektedir.

Öğretmen adaylarının siber zorbalığa ilişkin tepkileri temasındaki görüşlerinin kaçınma, tepki verme ve nötr davranma kategorilerinde toplandığı görülmektedir. Elde edilen verilerin alan yazında siber zorbalığa yönelik tepkilerin incelendiği Dursun vd., (2020) araştırma sonuçlarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte pozitif etki ya da etkilenmeme gibi çok sık rastlanmayan ifadelerde araştırma sonuçları içerisinde yer almaktadır. Elde edilen bu sonucun öğretmen adaylarının kişisel özelliklerine, karşılaştıkları zorbalık türüne ya da sıklığına göre farklı tepkiler ortaya koydukları söylenebilir.

Öğretmen adaylarının siber mağduriyet sonrası hislerine ilişkin temada görüşlerinin, olumsuz duygulanma, etkilenmeme ve pozitif etki kategorileri altında toplandığı görülmektedir. Olumsuz duygulanma en yüksek oranda frekansa sahip kategoridir. Elde edilen sonuçlar Dinç Kırılı (2020)'in araştırma sonuçlarıyla benzerlikler göstermektedir. Bu durum onların kendini kötü hissetmesine ve ortamdaki kaçmalarına neden olmaktadır. Ayrıca bu durumun engellenemez bir şekilde artışı ileri aşamalarda akademik başarıda düşüş, okul terki ve hatta intihar gibi geri dönüşü olmayan eylemlere dönüşebileceği ifade edilmektedir (Johnson vd. 2016; Kestel & Akbıyık, 2016).

Öğretmen adaylarının siber zorbalık göstermeme eğiliminde olmalarına karşın siber zorbalık mağduriyeti yaşadıkları görülmektedir. Buna karşı genel anlamda kendilerini psikolojik ve duygusal olarak düşüşe geçirecek olumsuz tepkiler geliştirdikleri görülmüştür. Siber zorbalığı tamamen ortadan kaldırmak için eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının yapılmasının yanı sıra, siber zorbalığa karşı bireylerin güçlendirilmesi gereklidir. Bu noktada bireylere hakları öğretilmeli, özellikle eğitim amaçlı buldukları siber ortamlarda kaçma ve kaçınma gibi davranışlar yerine, kanuni haklarını nasıl ve ne şekilde kullanabilecekleri hakkında bilgilendirilmeleri sağlanmalıdır.

Teşekkür ve Açıklama

Bu araştırma 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında TÜBİTAK tarafından desteklenen 1919B012210563 nolu araştırma projesinden üretilmiştir.

Etik Kurul Bilgileri

Bu araştırma Gazi Üniversitesinin, 25.11.2022 tarih ve E-77082166-604.01.02-519291 sayılı etik kurul onayı ile gerçekleştirilmiştir.

Çıkar Çatışması

Araştırmacıların, araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Yazar Katkısı

Bu çalışmanın planlanması, yürütülmesi ve yazılı hale getirilmesinde araştırmacılar eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Adonis, M. (2021). Flaws aside, online learning takes toll on students' mental health. *The Philippine Daily Inquirer*. <https://newsinfo.inquirer.net/1417703/flaws-aside-online-learning-takes-toll-on-students-mental-health#ixzz6xsGEhJfW>
- Aksaray, S. (2011). Siber zorbalık. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 405-432.
- Aslan, C. (2022). COVID-19 pandemisinin çocuk ve ergenler üzerindeki psikososyal etkileri. Demirel, Ö., Özdiyar-Gedik, Ö., Soysal, S. ve Akkuş- Çakır, N. (Eds.), içinde: Gelecek İçin Eğitim: Yüksek Performanslı Eğitim Sistemlerinden Öğrendiklerimiz (3rd edition, s.371-393). Pegem.
- Başar, M. (2019). *Üniversite öğrencilerinin teknolojik bağımlılık, sanal zorba ve sanal mağdur olma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Beran, T., & Li, Q. (2005). Cyberharassment: a study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.
- Betts, L. R. (2015). Cyberbullying behaviors. *Encyclopedia of Information Science and Technology*, 6727–6735.
- Burhanettin, E. (2016). *Öğretmen adaylarının siber zorbalık ve siber mağduriyet algı düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çetin, E., Cantürk, N., & Dağalp, R., (2019). E-zorbalık ölçeği ve E-mağduriyet ölçeği: Ankara Üniversitesi sigara bağımlılığı öğrencilerinde geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, *Adli Tıp Uzmanları Dergisi*, 4(2), 115-121.
- Çiftçi, H. (2018). Siber zorbalık davranışları ve siber mağduriyet düzeylerinin karşılaştırılması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 887-897.

- Dinç Kırılı, E. S. (2020). Sosyal medya ortamlarında siber zorbalık: lise öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerinin incelenmesi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 4(1), 24-39.
- Dursun, S., Gökçe, A., & Aytaç, S. (2020). Siber zorbalık: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Inquiry*, 13(2), 465-485.
- Erbıçer, E. S. (2019). Siber zorbalık ve siber mağduriyetin sosyal uyuma ve bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49 190-222.
- Gençdoğan, B., & Çıkrıkçı, Ö. (2015). Reliability and validity studies of the Turkish version of the e-bullying scale (e-BS) and e-victimization scale (e-VS). *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(1), 359-373.
- Hawker, D. S., & Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41(4), 441-455.
- Hinduja, S., & Patchin, J.W. (2009). *Bullying beyond the schoolyard: preventing and responding to cyberbullying*, California: Carwin Pres.
- İğdeli, F. (2018). *Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık, siber mağduriyet ve siber zorbalık duyarlılıklarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesi*. YÖK Ulusal Tez Merkezi- Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Johnson, L. D., Haralson, A., Batts, S., Brown, E., Collins, C., Van Buren-Travis, A., & Spencer, M. (2016). Cyberbullying on social media among college students. Ideas and Research You Can Use: VISTAS, 1-8.
- Kayapalı Yıldırım, S., & Ekinçi, O. (2019). Siber Mobbing Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması, Mavi Atlas, 294-320.
- Kaygısız, E.G. (2019). Şiddetin e-hali: Siber zorbalık. *TİHEK Akademik Dergisi*, 4(5), 2667 4599.
- Kaygısız, E. G., & Çakır, Ç. (2020). Siber zorbalık ve siber mağduriyet ekseninde özsaygı ve iş tatmini ilişkisi. *Turkish Studies*, 15(5), 2463-2479
- Kestel, M., & Akbıyık, C. (2016). Siber zorbalığın öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal durumları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 844-859.
- Korkmaz, A. (2016). Siber zorbalık: fizikselden sanala yeni şiddet. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 24(2), 74-85.
- Lam, L. T., & Li, Y. (2013). The validation of the E-Victimisation Scale (E-VS) and the E-Bullying Scale (E-BS) for adolescents. *Computers In Human Behavior*, 29(1), 3-7.
- MacDonald, C., & Roberts-Pittman, B. (2010). Cyberbullying among college students: Prevalence and demographic differences. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 2003-2009.
- Özdemir, A. B. (2022). *Sanal ortamda yalnızlık ve mağduriyet ile sosyal medya sosyal kaygı arasındaki ilişki: üniversite öğrencileri örnekleme*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Özdoğan, Ç. A., & Berkant, H. G. (2020). Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Millî Eğitim Bakanlığı*, 49(1), 13-43.
- Özer, H. D. (2020). Pandemi sürecinde artan tehlike: İşyerinde siber zorbalık. A. Uyumaz, M. Akçaal, E. Tüzemen Atik (Eds.), içinde: Selçuk Hukuk Kongresi 2020 Özel Hukuk Tebliğleri Tam Metin Kitabı (s.133-152). Nobel.
- Peker, A., Eroğlu, Y., & Çitemel, N. (2012). Boyun eğici davranışlar ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkide cinsiyetin aralığının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 9(1), 1303-5134
- Raskauskas, J., & Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-575.
- Şan E. (2020). *Türkiye’de eğitim alanında yayınlanan karma yönteme dayalı makalelerin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

- Tamer, N., & Vatanartıran, S. (2014). Ergenlerin teknolojik zorbalık algıları. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 1(2), 1-20.
- Tezer, M. (2017). Cyber bullying and university students: Behaviours, opinions and reactions. *International Journal of Educational Sciences*, 19(2-3), 199-204.
- Tuğ Karoğlu, T., & Çılgın, M. (2020). Lise öğrencilerinin siber zorbalığı ve siber mağduriyeti üzerine bir çalışma. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(1), 344-355
- Yaman, E., & Sönmez, Z. (2015). Ergenlerin siber zorbalık eğilimleri. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 2(1), 18-31.
- Yıldırım, Y. (2021). Siber zorbalık davranışlarının yapan ve uğrayan açısından farklı değişkenlere göre incelenmesi. *SBedergi*, 5(9), 181-203.
- Yiğit, M. F. ve Seferoğlu, S. S. (2017). Siber zorbalıkla ilişkili faktörler ve olası çözüm önerileri üzerine bir inceleme. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 4(2), 13-49.